

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Nicolaes de Clerck | Boeckvercooper ende constdrucker

Boek en prent bij de Delftse uitgever Nicolaes de Clerck (ca. 1599-1623)

Schrier, I.

Publication date

2019

Document Version

Other version

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Schrier, I. (2019). *Nicolaes de Clerck | Boeckvercooper ende constdrucker: Boek en prent bij de Delftse uitgever Nicolaes de Clerck (ca. 1599-1623)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Nicolaes de Clerck | Boeckvercooper ende constdrucker

Nicolaes de Clerck | Boeckvercooper ende constdrucker

Boek en prent bij de Delftse uitgever Nicolaes de Clerck (ca. 1599-1623)

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Universiteit van Amsterdam
op gezag van de Rector Magnificus
prof. dr. ir. K.I.J. Maex

ten overstaan van een door het College voor Promoties ingestelde
commissie, in het openbaar te verdedigen in de Agnietenkapel
op dinsdag 1 oktober 2019, te 12:00 uur

door

Irene Schrier

geboren te Rotterdam

Promotiecommissie:

Promotor: Prof. dr. J.A. Baggerman - Universiteit van Amsterdam

Copromotor: Dr. P. Dijkstra - Universiteit van Amsterdam

Overige leden:

Prof. dr. J.A.A.M. Biemans - Universiteit van Amsterdam

Prof. dr. M. van Groesen - Universiteit Leiden

Prof. dr. F.A.W.G. Janssen - Universiteit van Amsterdam

Dr. E.E.P. Kolfin - Universiteit van Amsterdam

Prof. dr. E.A. Kuitert - Universiteit van Amsterdam

Prof. dr. I.M. Veldman - Vrije Universiteit Amsterdam

Faculteit der Geesteswetenschappen

Inhoud

Dankwoord 11

Inleiding 13

1. Een uitgever in Delft 14
2. Gescheiden vakgebieden 15
  - 2.1 Boekwetenschap 16
    - 2.1.1 De fixatie op tekst in de boekhistorie 17
    - 2.1.2 De geschiedenis van tekstoverdracht 19
  - 2.2 Onderzoek naar prenten 19
    - 2.2.1 Twee communicatiecircuits 23
3. 'Print culture' 23
4. Het boek als onderdeel van de mediageschiedenis 25
5. De relatie tussen het boek- en prentbedrijf 27
6. Het onderzoek naar Nicolaes de Clerck 30

Hoofdstuk 1: Verbanden tussen het boek- en prentbedrijf 31

- 1.1 De consument in het medialandschap 32
  - 1.1.1 Egodocumenten over het gebruik van drukwerk 33
  - 1.1.2 Boeken en prentalbums als getuigen 36
  - 1.1.3 Prentverzamelingen en bibliotheken 37
  - 1.1.4 Verloren context 40
- 1.2 Het boek- en prentbedrijf 41
  - 1.2.1 Het boekbedrijf 42
  - 1.2.2 Het prentbedrijf 43
  - 1.2.3 Editie, oplage, uitgave en staat 48
- 1.3 De relatie tussen het boek- en prentbedrijf 49
  - 1.3.1 Boekdruk met prenten of prenten met boekdruk 50
  - 1.3.2 Het karakter van een onderneming 51
- 1.4 Het combineren van tekst en beeld 55
  - 1.4.1 Van nieuwe drukvormen tot kant-en-klare illustraties 59
    - 1.4.2 Het drukken van tekst en beeld 63
    - 1.4.3 Het samenvoegen van tekst en beeld 66
    - 1.4.4 Het illustreren in delen, edities en uitgaven 71
  - 1.5 Locatie, markt en stadsgilde 72

- 1.5.1 Clustering en profilering 73
- 1.5.2 Van Sint-Lucasgilde tot zelfstandig boekengilde 74
- 1.6 De distributie van boeken en prenten 77
  - 1.6.1 De verkoop van prenten in boekwinkels 78
- 1.6.2 Handgeschreven lijsten, gedrukte catalogi en advertenties 79
- 1.6.3 Het assortiment aan prenten in boekhandels 84

Hoofdstuk 2: 'Den eersaemen Nicolaes de Clercq' 95

- 2.1 Delft, de vijfde stad van Holland 97
- 2.2 Afkomst en vestiging in Delft 100
- 2.3 Huwelijk en gezin 101
- 2.4 Jonggezel boekbinder 104
- 2.5 Vestiging als zelfstandige ondernemer 106
- 2.6 Van Papenstraat tot Hippolytusbuurt 107
  - 2.7 Boek- en prentuitgever 110
  - 2.8 Overlijden en nalatenschap 112
  - 2.9 Moeilijke jaren 113
- 2.10 Schulden en de verkoop van koperplaten 115
- 2.11 De reconstructie van De Clercks fonds 119
- 2.12 Sara de Clerck in het prentbedrijf 120

Hoofdstuk 3: 'Alrehande boucken' 127

- 3.1 De eerste boekuitgaven 129
  - 3.1.1 Een boekje tegen de heilige mis 129
  - 3.1.2 Het vraagboekje van Filips van Marnix 130
    - 3.1.3 Stichtelijke recreatie 135
    - 3.1.4 De Quadrature du cercle 141
- 3.2 Twee onvoltooide projecten 143
  - 3.2.1 'Stant der kercken Jhesu Christi' 143
  - 3.2.2 Het kruidboek van Rembert Dodoens 147
- 3.3 Plaatjes kijken in het Const-toonneel 153
  - 3.4 Boeken met portretten 156
    - 3.4.1 Prent en tekst: portret en biografie 158
    - 3.4.2 De nabije en eigentijdse geschiedenis 161
      - 3.4.3 Een niche in de markt 161
- 3.5 Nicolaes de Clerck als auteur en vertaler 163
  - 3.5.1 In opdracht van Pieter Verhaghen 166
  - 3.5.2 Waerachtighe treurige gheschiedenissen 169
- 3.6 Gruwelen der kettters 170

Hoofdstuk 4: 'Conterfeijtsels vande voortreflijcste personagien' 177

- 4.1 Het begin: Isaac Jansz Canin 178
  - 4.1.1 Alfonso Ulloa, het leven van keizer Karel V 178

- 4.1.2 Emanuel van Meteren, Tweede deel van de commentarien 180
  - 4.1.3 In samenhang uitgegeven 186
  - 4.2 Een eerste vervolg: Johannes Sleydanus 187
    - 4.2.1 'Figuren der voornaemste personagien' 191
  - 4.3 De definitieve doorbraak bij Hillebrant van Wouw 194
    - 4.3.1 Illustraties in het werk van Van Meteren 195
      - 4.3.2 Een monumentaal boek 200
      - 4.3.3 De edities van 1618, 1623 en 1635 201
    - 4.4 Prenten bestellen, kopiëren en navolgen 204
      - 4.4.1 Dirck Pietersz Pers 204
      - 4.4.2 Jan Jansz en Van Meteren 205
    - 4.4.3 Jan Jansz en de werken van Baudartius en Van Reyd 210
      - 4.4.4 Andere navolgers 214
    - 4.5 Nicolaes de Clerck en zijn Toneel en Cabinet 216
      - 4.5.1 De Tonelen in productie 219
      - 4.5.2 Contemporaine vorsten 223
    - 4.6 Portretten in productie 226
      - 4.6.1 'Laeten snijden' 227
      - 4.6.2 'Uyt geloofwaardige copyen by een vergadert' 229
    - 4.7 Voorgenomen boeken die niet verschenen 235
      - 4.7.1 'Boeck vant leven der Nederlandtsche helden' 236
      - 4.7.2 'Het leven van alle Turcsche keyseren' 238
    - 4.7 Portretten in uitgaven van Jan Evertsz Cloppenburgh 240
      - 4.7.1 De Hongaarse en Turkse kroniek geïllustreerd 242
        - 4.7.2 De spiegel van de wereld 244
        - 4.7.3 Een tweede of derde koperplaat 246
      - 4.8 De losse verspreiding van portretprenten 248
        - 4.8.1 N. de Clerck exc. en J. Janssonius exc. 252
    - 4.8.2 Prenten die eerder gemaakt zijn dan de boeken waarin ze voorkomen 253
      - 4.8.3 Los gevonden pendants 257

Hoofdstuk 5: 'Ter ere vande huysse van Nassau' 261

- 5.1 Politieke prenten 261
- 5.2 De genealogie van Maurits en zijn wapenfeiten 262
  - 5.2.1 De stamboom van het geslacht Nassau 267
  - 5.2.2 Wapenfeiten van Maurits 272
  - 5.2.3 Propaganda en prentgebruik 283
  - 5.2.4 Van wandkaart tot boekillustratie 292
  - 5.2.5 Netwerken 301
- 5.3 'Om de curieusen leser voor ooghen te stellen' 302
  - 5.3.1 Het praalgraf in de Nieuwe Kerk in Delft 304
  - 5.4 Den Haag in vogelvlucht 312

<i>Hoofdstuk 6: 'Noch alle soorten van constprenten'</i>	319
6.1 Vader en zoon De Gheyn	320
6.1.1 Prestigieuze prenten van Jacques de Gheyn II	322
6.1.2 Eigenhandige prenten van Jacques de Gheyn III	329
6.1.3 'Den uyl vande Geyn'	337
6.2 Dicht bij huis	339
6.2.1 Twee prenten van Willem Delff	340
6.2.2 Tiengebodenprenten	343
6.2.3 Kalligrafische schriften	344
6.3 Bestaande koperplaten	348
6.3.1 Haarlemse koperplaten	350
6.4 Er was meer...	359
6.5 Nicolaes de Clerck binnen het prentbedrijf	364

<i>Hoofdstuk 7: 'Hy begeert te vercoopen'</i>	367
7.1 Een kraam op hoogtijdagen	367
7.1.1 Op het Binnenhof in Den Haag	368
7.1.2 De voorzaal van het stadhuis in Delft	371
7.2 Wederverkopers en de opbouw van een assortiment	374
7.2.1 Boedelinventarissen	375
7.2.2 Magazijn- en veilingcatalogi	378
7.2.3 Boekprijzen	381
7.3 Particuliere kopers in beeld	383
7.3.1 Catalogi van boekcollecties	384
7.4 Dediceren en presenteren	387
7.4.1 'Geen manier van doen'	389
7.4.2 Zes verschillende voorredes	391
7.4.3 Marketing	394
7.5 Binden, kleuren en andere activiteiten	396
7.5.1 Kantoorboekhandel en boekbinder	398
7.5.2 Monteren, inlijsten en kleuren	398
7.5.3 Handelaar in schilderijen	402

<i>Hoofdstuk 8: 'Seeckere copere platen'</i>	405
8.1 Kopers op de veiling van 1626	406
8.2 Hendrick Hondius	407
8.3 Claes Jansz Visscher	408
8.4 Late afdrukken van de prenten	409
8.5 Nogmaals portretten	412
8.5.1 Johannes Janssonius	414
8.5.2 Broer Jansz	417
8.5.3 Jan Jacobsz Schipper	419
8.5.4 Jan Philipsz Schabaelje	420

8.5.5 Gillis Joosten Saeghman 426

8.6 In de lijn der verwachting 428

Epiloog 433

Samenvatting 437

Summary 443

Afkortingen 449

Geraadpleegde bronnen en literatuur 449

Curriculum vitae 541

Digitaal:

1. *Archivalische bronnen en brieven*
2. *Lijst van uitgegeven, geschreven en geïllustreerde boeken*
  3. *Portretten per boek*
  4. *Lijst van uitgegeven portretten*
5. *Archivalische bronnen betreffende de 'caerte'*
  6. *Reconstructie van de 'caerte'*
  7. *Lijst van uitgegeven prenten*
  8. *Boektitels in gedrukte catalogi*